

MIRADA LOCAL

View metadata, citation and similar papers at core.ac.uk

brought to you by CORE

provided by Revistes Catalanes amb Accés Obert

Custòdia del territori a Catalunya

Jordi Pietx i Colom
Xarxa de Custòdia del Territori¹

El text fa una revisió de l'estat actual i de les perspectives de futur de la custòdia del territori a Catalunya. En primer lloc, hi trobareu una exposició sobre aquest concepte tal com s'ha configurat a casa nostra. A continuació s'hi explica el que ha esdevingut la Xarxa de Custòdia del Territori (xct) i l'evolució de la custòdia a Catalunya durant els darrers anys. L'apartat final repassa de manera esquemàtica les lliçons apreses i els reptes per als propers anys. El lector interessat a aprofundir en aquesta matèria trobarà molt útil les referències bibliogràfiques finals.

El concepte de custòdia del territori i la seva aplicació a Catalunya

Tradicionalment, la responsabilitat de conservar el patrimoni ha estat de les administracions públiques (espais naturals protegits, planificació urbanística, béns culturals, etcètera). Però els poders públics tenen recursos humans i econòmics limitats i no tots els valors que s'han de conservar tenen prou entitat per requerir l'acció de les administracions superiors (espais i elements de valor local i comarcal).

Per això, i de manera gairebé espontània, hi ha altres agents socials que s'han implicat en la conservació dels valors naturals. La custòdia del territori és una de les estratègies que possibilita la participació d'altres actors: els propietaris i els usuaris de terrenys, la societat civil organitzada, la ciutadania o l'empresa privada. En aquest context, el novembre de l'any 2000 (Arquimbau i altres, 2001) la Fundació Territori i Paisatge de l'Obra Social de Caixa Catalunya va donar a conèixer el concepte *custòdia del territori* al seminari que va tenir lloc al Castell de Montesquiu (Osona),² en col·laboració amb el Departament de Medi Ambient de la Generalitat de Catalunya i de la Diputació de Barcelona. Vuit anys més tard, la custòdia del territori és una fórmula en procés de consolidació a Catalunya en el marc dels instruments per gestionar i conservar el patrimoni natural i paisatgístic.

Aquest concepte va arribar a Catalunya quan a altres regions del món ja s'havia desenvolupat

(Pietx i Mitchell, 1998). Podem dir que al nostre país hem adaptat a la nostra realitat conceptes, instruments i metodologies que ja s'han provat a altres llocs. Per això, una vegada la custòdia del territori es va consolidant a Catalunya i a altres terres de parla catalana, comencem a innovar i a crear mecanismes i mètodes de custòdia propis de la nostra realitat cultural i legal (Basora i altres, 2005; Basora i Sabaté, 2006).

A Catalunya hem desenvolupat la custòdia del territori a partir d'una definició de Brown i Mitchell (1997) i, posteriorment, l'hem formalitzada.

Aquesta definició la podem contextualitzar en l'àmbit internacional i relacionar-la amb el terme de *conservació privada*, utilitzat als països de l'Amèrica del Sud (Chacón, 2008), o amb el terme més formal d'àrea protegida privada (Mitchell, 2005), en el context de les classificacions institucionals d'espais protegits, establert formalment per la Unió Internacional de Conservació de la Natura (UICN) el 2003 al Congrés Mundial de Parcs a Durban (Sud-àfrica). Tots aquests termes, analitzats en un context mundial, conflueixen sota el mateix marc conceptual i metodològic de participació activa de la propietat privada en la conservació. En el moment de redactar aquest article estem organitzant un taller paral·lel al Congrés Mundial de Conservació de Barcelona de l'any 2008 amb l'objectiu de fomentar el debat entre totes aquestes estratègies de conservació privades arreu del món.³

¹ Xarxa de Custòdia del Territori
Carrer de la Sagrada Família, 7 (Universitat de Vic)
08500, Vic (Catalunya).
També us hi podeu adreçar mitjançant el correu electrònic:
info@custodiaterritori.org
O a través de la pàgina web:
www.custodiaterritori.org

Fa molt poc temps ha començat a sorgir també a Catalunya el concepte de *custòdia marina*, al qual farem més referència al tercer apartat.

Les entitats de custòdia del territori, els propietaris i altres maneres de participar en la custòdia

Institucions d'arreu dels Països Catalans s'han interessat per la custòdia i ja la porten a la pràctica mitjançant acords ben diversos amb propietaris i usuaris de finques rústiques, com expliquem més endavant. Es tracta d'una eina que fan servir des de fundacions amb recursos importants, fins a associacions locals basades en el voluntariat, passant per associacions mitjanes que treballen arreu del país. També hi ha entitats públiques, ajuntaments i consorcis que utilitzen les fórmules que planteja aquest enfocament. Totes les entitats no lucratives, públiques i privades que tenen entre les seves prioritats conservar el patrimoni mitjançant estratègies de protecció dels espais es poden considerar de custòdia del territori.⁴

Un element singular de Catalunya respecte d'altres regions del món en què es fa servir la custòdia és la participació que hi tenen les administracions locals, que actuen com a entitats de custòdia, o bé la fomenten al seu territori (Basora i altres, 2005). A Catalunya un total de 28 ajuntaments i consorcis (agrupació de municipis limítrofs i altres organismes per gestionar un determinat territori rural o natural) actuen com a entitats d'aquesta mena (Comerma, 2007).

Sigui quin sigui el nivell de compromís, les entitats de custòdia presenten les característiques següents:

- Ofereixen al propietari fer-se responsable dels valors que té la seva finca, per exemple, respectant (per gestionar, conservar, restaurar, etcètera) un hàbitat determinat, una espècie, un procés ecològic, un element natural o cultural singular, una estructura del paisatge, etcètera.
- A canvi del seu compromís i implicació, el propietari rep el reconeixement de l'entitat de custòdia i de la societat, assessorament per a una gestió correcta, un seguiment anual de l'estat de la finca i del manteniment de l'acord, suport de voluntaris per a determinades actuacions, etcètera.

• Tot això, partint sempre del principi que l'acord de custòdia és voluntari per part del propietari i de l'entitat que el signa: ningú és forçat a entrar-hi. En qualsevol cas, aquest compromís sempre intenta integrar també l'activitat econòmica i productiva de la finca.⁵

• Les entitats i els propietaris són lliures i independents de l'Administració pública a l'hora d'arribar a acords. Això dona un gran potencial a associacions, a fundacions i a organismes locals per assolir acords amb propietaris, que saben que no han de tractar directament amb l'Administració per poder conservar. L'Administració juga un paper estructural i a l'ombra i facilita les eines i el suport perquè la societat civil (entitats i propietaris) pugui desenvolupar acords de custòdia.

En definitiva, estem parlant d'una filosofia de conservació del territori basada en estratègies que faciliten la implicació molt directa dels propietaris i dels agricultors interessats en la protecció.

A part de propietaris, usuaris i entitats de custòdia, hi ha altres agents socials que poden participar en el desenvolupament de la conservació del territori. Els ciutadans amb interès per la natura i el paisatge s'hi poden implicar com a socis o voluntaris, participar en activitats organitzades per les entitats, o fer donacions econòmiques o materials a aquestes institucions, entre altres. D'altra banda, les empreses o les altres organitzacions patrocinadores poden contribuir en iniciatives de custòdia com una acció de responsabilitat social corporativa: suport econòmic, voluntariat corporatiu, difusió, assessorament, custòdia corporativa (Stolton i Dudley, 2007), etcètera.

Els acords de custòdia: tipologia i seguiment

No és objectiu d'aquest article explicar en detall els mecanismes legals que aplica la custòdia a Catalunya, que es poden consultar a altres publicacions (Collado, 2006 i 2008). A grans trets, hi ha tres tipus d'acords, segons el grau d'implicació i de compromís que vulguin assumir tant el propietari com l'entitat (Asensio i altres, 2005).

En primer lloc, hi ha els acords en què el propietari manté la gestió de la finca i assumeix

determinats compromisos de conservació. En general, aquests pactes solen preveure diversos instruments de col·laboració entre la propietat i l'entitat. Habitualment, l'entitat ofereix suport i assessorament (general o específic) a la propietat sobre la interpretació de l'acord i les actuacions que vulgui impulsar; l'informa dels canvis o de les novetats tècniques i legals que puguin afectar la finca i li facilita oportunitats d'ajut i de voluntariat. En aquest sentit, les entitats de custòdia mantenen el contacte entre el propietari i l'entitat a través, per exemple, de trucades o d'intercanvi d'informacions o de butlletins. En segon lloc, hi ha els acords en què es transfereix la gestió de la finca a l'entitat de custòdia (mitjançant un arrendament o una cessió d'ús, per exemple), la qual es compromet a gestionar-la segons els objectius de conservació fixats al pacte. Aquesta modalitat és útil quan el propietari té dificultats per gestionar la propietat, sigui pel motiu que sigui, o quan l'entitat de custòdia té com a objectiu aconseguir-ne la gestió directa, ja sigui per la complexitat que presenta o per encaixar més bé en un projecte més ampli. Finalment, hi ha els acords que impliquen la transmissió de la propietat a l'entitat de custòdia, només útils per a aquelles finques amb uns valors naturals o culturals molt rellevants, o amb gran importància estratègica. Lògicament, aquests pactes només es troben a l'abast de les entitats amb més capacitat, si bé en el futur, en un escenari amb més recursos destinats a aquesta mena de conservació, com el que es preveu a Catalunya, es pot incrementar el nombre d'entitats que els utilitzin.

En tots els casos, esdevé clau el seguiment d'aquests acords, la qual cosa implica visites periòdiques (amb un mínim d'una cada any) a través de les quals l'entitat examina l'estat de conservació de la finca per garantir que se'n compleixen els compromisos. La xct ha elaborat un model de seguiment (Asensio i Collado, 2007) dels valors que són objecte del pacte.

Els beneficis i els avantatges de la custòdia del territori

Les persones que entren en contacte per primera vegada amb la custòdia del territori se solen preguntar quins beneficis reals obtenen els propietaris que accedeixen a assolir compromisos d'aquesta mena a les seves finques. Catalunya i l'Estat espanyol no tenen encara un marc legislatiu i fiscal específic per promoure els acords de custòdia, ja sigui per incentius econòmics o per desgravacions fiscals. Però els propietaris que signen aquests tipus d'acords sí que obtenen uns beneficis directes en forma, per exemple, de suport o d'assessorament (legal, tècnic, etcètera) per part de les entitats de custòdia per gestionar la propietat. Gràcies als acords de custòdia, als propietaris se'ls obren possibilitats noves per dur a terme actuacions de conservació a les finques: subvencions (aquestes entitats els poden orientar a l'hora de tramitar-les), aportació directa de recursos per part de les institucions amb més capacitat econòmica, voluntaris que duguin a terme activitats puntuals, o ajuda per planificar el futur de la propietat amb un pla de gestió, si escau.

També hi ha propietaris motivats per beneficis de tipus immaterial. Per exemple, el reconeixement social que proporciona participar en una iniciativa de conservació del patrimoni natural o cultural, la satisfacció ètica i personal que dona llegar a les generacions futures un patrimoni ric o l'aprenentatge mutu (sobre tècniques de conservació i de gestió del territori) que comporta la col·laboració continuada entre el propietari i l'entitat de custòdia.⁴

Però els avantatges de la custòdia del territori no són només per als propietaris, sinó per a tota la societat. La ciutadania i els col·lectius que volen contribuir a fer una bona gestió del territori i a conservar-lo hi troben una eina participativa, basada en l'educació i en la comunicació del valor del patrimoni, que poden utilitzar directament i s'hi poden implicar. Gran part de l'èxit que té la custòdia del territori a Catalunya es basa en la il·lusió i en la sensació de participar i de contribuir a conservar que genera entre les persones que hi estan implicades.

El marc legal de la custòdia del territori a Catalunya i a l'Estat espanyol

Catalunya no disposa, ara per ara, d'un marc legislatiu en què pugui desenvolupar la custòdia del territori. Així, aquest tipus de conservació ha nascut partint del marc normatiu general aplicable a les diferents persones físiques i jurídiques que hi participen: legislació d'associacions, de fundacions, d'administracions locals, el Codi civil de contractes privats, etcètera.

Arran de la creació de la xct i de l'augment del nombre d'entitats d'aquesta mena, en un context social i institucional favorable han començat a aparèixer referències legals relacionades amb la custòdia. Aquest context també el va propiciar; el 2002, una resolució del Parlament de Catalunya, que instava el Govern de la Generalitat a estudiar el marc legislatiu català amb relació a aquest concepte. El 2005 es va donar compliment a aquesta resolució amb un dictamen legal conjunt dels departaments de Justícia i de Medi Ambient de la Generalitat de Catalunya, que va permetre iniciar passos nous.

Així, la Llei 8/2005, de 8 de juny, de protecció, gestió i ordenació del paisatge de Catalunya inclou la custòdia entre les mesures de concertació per al paisatge (vegeu Pietx i Basora, en premsa). La Llei 1/2008, de 20 de febrer, de contractes de conreu comprèn el concepte d'arrendament (agrari) amb finalitats de conservació i de custòdia del patrimoni natural i altres disposicions positives per a les entitats de custòdia (vegeu Collado, 2008). D'altra banda, la Llei 5/2006, de 10 de maig, del llibre cinquè del Codi civil de Catalunya, relatiu als drets reals, desenvolupa les servituds personals aplicables a la custòdia a través del dret real d'aprofitament parcial (article 563). Aquests tipus de servituds, tot i alguns reptes d'aplicació, han de ser una via fonamental per a l'ús amb èxit i a llarg termini de la custòdia per conservar el patrimoni a Catalunya (Mirambell, 2006; Navas, 2006).

A més a més, la xct ha elaborat diferents propostes legislatives que s'espera que puguin donar fruits en els propers anys per establir un marc normatiu més favorable a la custòdia del territori. Aquestes propostes s'orienten al reconeixement legal formal dels acords de custòdia del territori i de les entitats que els promouen, a la fiscalitat positiva

.....

**Catalunya no disposa,
ara per ara,
d'un marc legislatiu
en què pugui
desenvolupar
la custòdia del territori.**

.....

² Vegeu: www.custodiateritori.org/docs/Declaraci%F3%20de%20Montesquiui.pdf (també n'hi ha una versió en anglès: www.custodiateritori.org/docs/Montesquiui%20Declaration.pdf).

³ «International perspectives on land stewardship and private land conservation: a worldwide forum», Barcelona, 5 i 6 d'octubre del 2008.

⁴ Aquest és un article de revisió i no fa gaires referències explícites a les entitats de custòdia del territori que dia a dia fan possible que tot el que s'hi explica sigui una realitat (vegeu-les a Basora i altres, 2005 i a Basora i Sabaté, 2006).

⁵ La Xarxa de Custòdia del Territori utilitza el concepte de mercat de la custòdia del territori per promoure els productes i els serveis vinculats a finques amb acords de custòdia del territori (consulteu: www.custodiateritori.org/mercat.php).

⁶ Per a més informació sobre els avantatges que representa la custòdia del territori per als propietaris privats vegeu Asensio i altres (2005:13-14).

per a la conservació, a l'establiment de fons financers amb aquesta finalitat i a la participació dels ens locals.

La legislació estatal espanyola no tenia, fins fa molt poc, cap referència expressa a la custòdia, però la Llei estatal 42/2007, de 12 de desembre, del patrimoni natural i la biodiversitat, estableix que les administracions públiques l'han de fomentar (article 72.1) i, específicament, que han de regular els mecanismes i les condicions per incentivar les externalitats positives dels terrenys on s'han establert acords de custòdia entre els propietaris i les entitats de custòdia (article 73.1), a banda d'altres referències (vegeu Pietx i altres, 2008). Es tracta d'una llei marc, tot just publicada i caldrà veure en els propers anys quin desenvolupament hi ha d'unes propostes tan atractives com les que planteja.

.....

**Als inicis
dels anys noranta
diverses entitats
privades assoleixen
acords de gestió
d'espais naturals
amb la Generalitat
de Catalunya.**

.....

**La Xarxa de Custòdia del Territori.
Un exemple significatiu d'entitat
impulsora**

.....

El Seminari Internacional del Castell de Montesquiu (novembre del 2000) va ser l'embrió de la creació de la Xarxa de Custòdia del Territori (xct) el març del 2003. La xct és una associació de segon nivell, és a dir, agrupa altres organitzacions per fomentar la custòdia del territori i el treball en xarxa per assolir-la. La xct ha estat assenyalada per diferents analistes com una organització singular i una característica fonamental del procés que ha tingut fins ara la custòdia del territori a Catalunya. Per això dediquem una part d'aquest article a explicar-ne algunes característiques i processos interns.

El juny del 2008, la xct està formada per 140 membres de Catalunya i de les Balears principalment, més del 90% dels quals són organitzacions de diferents tipus. Aquesta gran diversitat en la tipologia d'entitats suposa un repte diari per donar resposta als interessos i als punts de vista de tots, però alhora és un potencial immens de sinergies i de treball en xarxa de manera transversal entre els membres que en formen part. Una tasca en xarxa entesa com una filosofia de fons i una metodologia de l'organització que generi un creixement a cada organització que en formi part i no com un simple concepte formal. L'objectiu principal de la xct és promoure el desenvolupament i l'ús de la custòdia del territori. Per aconseguir-ho porta a terme actuacions d'interès comú per als seus membres i per a la societat en general i de suport de les tasques de les organitzacions que en són membres, de la mateixa manera que facilita informació, formació, assessorament i suport, recerca, impuls i difusió a favor de la custòdia. La xct no manté acords de custòdia amb propietaris, sinó que possibilita que les entitats de custòdia que en formen part assoleixin aquests acords. Al final d'aquest apartat presentem tres exemples de projectes actuals de la xct, que mostren l'enfocament conceptual i metodològic de l'entitat. El II Pla director de la xct, d'aplicació entre el 2007 i el 2011, és el marc de referència de la tasca que porta a terme l'organització (xct, 2006). Els objectius principals d'aquest pla són reforçar les entitats de custòdia per aconseguir un augment significatiu de la capacitat d'actuació que tenen i augmentar i

consolidar el suport institucional, legislatiu i social a la custòdia del territori, com a vies per assolir la visió de la xct.

En síntesi, el desenvolupament que ha tingut la custòdia del territori i la xct a Catalunya no és fruit de la improvisació i de l'atzar, sinó d'una estratègia calculada i rigorosa, no exempta de cops de sort en determinats moments, però en cap cas imprescindibles en el conjunt del procés. El model que s'ha creat, en què les aliances han estat un aspecte fonamental, conté lliçons d'interès per a altres llocs que pretenguin iniciar processos similars. El missatge principal de tot plegat és que amb rigor i amb determinació és possible crear una estructura àmplia i participada com la xct actual.

La xct compta amb el suport regular del Departament de Medi Ambient i Habitatge de la Generalitat de Catalunya, la Fundació Territori i Paisatge de l'Obra Social de Caixa Catalunya, la Universitat de Vic i les seves organitzacions i persones que en formen part. Però el suport és molt més ampli: l'any 2007 la xct ha col·laborat amb 76 organitzacions diferents per portar a terme les seves activitats (xct, 2008).

**L'Estratègia de reforçament
d'entitats de custòdia (ERxct):
una eina clau per consolidar
les entitats de custòdia a Catalunya**

L'ERxct es porta a terme des del 2006 amb l'objectiu de millorar la capacitat d'actuació tècnica, de treball, de gestió i de finançament de les entitats de custòdia que en formen part. Per assolir-ho, la xct convoca ajuts no monetaris amb diferents línies de reforçament perquè les entitats sol·licitin a quina es volen acollir d'acord amb les necessitats de millora. L'ERxct inclou uns vuit mecanismes diferents, entre els quals destaquen la caixa d'eines per a entitats de custòdia, amb onze fascicles i manuals metodològics, la visita de diagnosi, per detectar àrees i procediments que les entitats necessiten reforçar, o l'elaboració de la planificació estratègica per part d'un node d'expertesa de la xct a les entitats. Tant en les diagnosi com en els plans estratègics les entitats assumeixen compromisos de millora durant dos anys. Aquesta estratègia també incorpora com a element essencial la relació amb les institucions, per debatre i fomentar una acció pública que sigui favorable per consolidar les entitats de custòdia.

Anualment s'atorguen ajuts a les entitats que compleixen els requisits de la convocatòria i que, d'acord amb un barem, es consideren prioritàries. A més a més, s'efectua el seguiment de compromisos de millora de les entitats de convocatòries anteriors. D'aquesta iniciativa s'elabora un informe anual d'avaluació per tenir un seguiment i uns resultats de l'ERxct (per a més informació vegeu xct, 2008).

El Dossier de projectes de custòdia: una mà estesa a empreses i a institucions

El Dossier de projectes de custòdia (DPC, www.dpcxct.org) respon a la iniciativa del programa Empreses d'acord amb la terra, amb l'objectiu que les empreses tinguin oportunitats de col·laboració amb iniciatives de custòdia del territori a càrrec d'entitats membres de la xct. La xct pretén generar aquest vincle a partir d'un conjunt de fitxes demostratives de diversos projectes de custòdia en què s'hi pot col·laborar de diferents maneres, econòmicament i materialment, i s'encarrega de difondre i contactar amb empreses potencials. La relació i el vincle amb el col·lectiu de la custòdia proporciona a l'empresa un augment de prestigi i de reconeixement social i millora la imatge corporativa a l'entorn de mercat. Així mateix, es convoquen les entitats de custòdia perquè en formin part a través de les seves iniciatives com a estratègia de captació de fons en forma de patrocini o de col·laboració. Ambdues parts conflueixen en una entesa i el resultat recau en el benefici de la biodiversitat i els valors culturals i paisatgístics que fomenten les iniciatives de custòdia.

El Programa de custòdia del territori al medi aquàtic: un exemple de foment prioritzat de custòdia del territori

A finals del 2006 l'Agència Catalana de l'Aigua (ACA) i la xct van iniciar un marc de col·laboració amb l'objectiu d'impulsar iniciatives de custòdia per restaurar, gestionar i conservar finques adjacents a espais aquàtics terrestres i marins, formulats a través d'acords de custòdia.

Aquesta col·laboració cerca promoure la custòdia de l'entorn fluvial i aquàtic en general amb l'objectiu d'assolir el bon estat ecològic de les aigües, tal com es preveu a la Direc-

tiva marc de l'aigua de la Unió Europea. El 2007, la xct va convocar un programa pilot de custòdia del territori per protegir, gestionar i conservar els espais fluvials de Catalunya, per tal de dirigir-se a les entitats de custòdia i implicar-les en iniciatives de custòdia en finques d'àmbit fluvial, de zones humides i del litoral marí, amb la finalitat de fomentar acords de custòdia per contribuir a assolir aigües de qualitat. La selecció d'iniciatives es va basar en tres criteris: la viabilitat i el compromís de l'acord de custòdia, el valor de les actuacions de restauració i de millora d'hàbitats i la implicació social. Hi van participar més de vint iniciatives i se'n van seleccionar tres, que van rebre acompanyament, assessorament (tècnic, legal i financer) i seguiment regular per assolir els objectius. El 2008 s'ha formulat un programa nou, revisat respecte de l'any anterior, en què s'han seleccionat cinc iniciatives sobre disset propostes, dues de les quals amb la característica de ser a càrrec d'entitats totalment voluntàries i d'incloure àrees afectades per activitats extractives, respectivament. La selecció de les iniciatives és a càrrec d'una comissió formada per l'ACA, la xct i la Fundació Territori i Paisatge de l'Obra Social de Caixa Catalunya. A la pàgina web www.custodiaterritori.org/aigua.php s'expliquen les iniciatives seleccionades el 2007 i el 2008.

Paral·lelament, des de la xct s'han impulsat altres activitats i s'han mantingut converses amb diferents agents amb relació a la contribució de la custòdia del territori a l'hora de protegir, gestionar, conservar i recuperar les masses d'aigua de Catalunya, promovent sortides tècniques d'aquesta temàtica, col·laborant en processos participatius dels consells de conca i en la Festa de l'Aigua organitzada per l'ACA, implicant les entitats de custòdia en les línies d'ajuts i en la recerca de l'encaix entre la custòdia i la Directiva marc de l'aigua. La publicació *Confluint en la cura de l'aigua* (Sabaté, 2008), un material d'interès tant pràctic com conceptual, és fruit de la reflexió en el marc d'aquest programa. Fins aquí hem vist com s'ha configurat i desenvolupat el concepte de custòdia del territori a Catalunya. A continuació presentem l'evolució recent i l'estat actual de la custòdia al nostre país.

Els orígens de la custòdia a Catalunya

Catalunya no és el primer indret de l'Estat espanyol on apareix la custòdia del territori. Abans, el 1974, va ser ADENA, al Refugi de Rapinyaires de Montejo de la Vega (Segòvia), el que en va promoure la primera iniciativa. A Mallorca, el Grup Balear d'Ornitologia i Defensa de la Natura (GOB) va aconseguir la primera adquisició d'una finca per part de la societat civil, a la Trapa el 1980, per dedicar-la a reserva natural i conservar-ne els valors naturals i culturals.

A Catalunya, el 1987 trobem un procediment que podem considerar un inici de la custòdia del territori amb la proposta de conservació de basses privades amb presència de tortugues d'aigua, per part de l'Associació de Defensa del Patrimoni de Riudarenes (ADEPAR). I el 1989 trobem pròpiament els primers acords de custòdia, que promou una entitat pública de custòdia, el Parc Natural de la Zona Volcànica de la Garrotxa, amb diversos propietaris forestals del seu àmbit d'actuació.

Als inicis dels anys noranta diverses entitats privades assoleixen acords de gestió d'espais naturals amb la Generalitat de Catalunya, NEREO (reserva marina de Ses Negres, Begur), GEPEC (platja dels Muntanyans, Torredembarra), Grup de Natura Freixes (canyissars de Sebes, Flix). El 1994 l'associació La Bassa Roja, de Valfogona de Balaguer, va signar els que podem considerar com els primers acords de custòdia amb propietaris privats (donacions, arrendaments i cessions) a càrrec d'una entitat privada de custòdia.

El juny del 1997 la Fundació Natura esdevé la primera entitat de custòdia amb forma jurídica de fundació, i uns mesos més tard es crea la Fundació Territori i Paisatge com a part de l'Obra Social de Caixa Catalunya. La constitució d'aquestes dues fundacions va representar un gran impuls al moviment de la custòdia a Catalunya.

Les grans xifres de la custòdia del territori

Des del 2003 i amb caràcter biannual, la xct elabora un inventari dels acords que promouen les entitats de custòdia de Catalunya, de les Balears i d'Andorra, amb l'objectiu de conèixer i efectuar un seguiment de l'evolució de les entitats, els acords i l'abast de la custòdia del territori (Moreno i Pietx, 2003;

Taula 1. Resum sintètic de dades dels tres inventaris d'iniciatives de custòdia elaborats a Catalunya, a les Balears i a Andorra

	2003	2005	2007
Nombre total d'entitats	34	61	69
Nombre total d'acords	114	235	445
Nombre d'entitats públiques	8	23	28
Nombre d'entitats privades	26	38	41

Font: Comerma (2007).

Surinyac i Moreno, 2005; Comerma, 2007). L'inventari del 2007 mostra un creixement sostingut en el nombre d'acords i d'extensió, que arriba als 445 acords, que representen unes 147.500 hectàrees. L'inventari també comptabilitza les entitats de custòdia existents, que se situen en un conjunt de 69 entitats que agrupen associacions i fundacions (privades), i ajuntaments i consorcis (públiques). Les iniciatives de custòdia del territori són anteriors a la creació de la xct, ja que l'any 2000, quan s'iniciava la creació de la xarxa, ja hi havia més de setanta acords de custòdia del territori.

Les dades reflecteixen un augment progressiu d'entitats i d'iniciatives, la qual cosa posa de manifest la importància de la custòdia del territori i la seva consolidació com a estratègia de conservació.

Els acords existents ho són de manera majoritària en terrenys de propietat privada (78%), mentre que un 19% pertanyen a terreny públic. A Catalunya, el Pallars Sobirà és la comarca amb més acords de custòdia (42), mentre que a les Balears destaca l'illa de Menorca, amb 97.

La forma jurídica dels acords de custòdia varia segons la seva fórmula jurídica i segons el compromís amb la propietat i la capacitat d'actuació i de resposta de l'entitat de custòdia. L'inventari, però, també mostra que les entitats de custòdia encara no tenen prou capacitat ni recursos per esdevenir entitats potents, atès que el 68% d'aquests organismes tenen dos o menys acords de custòdia vigents, mentre que el 71% dels compromisos es porten a terme només per part de quatre entitats (Fundació Territori i Paisatge, Fundació Josep Carol, Minyons Escoltes i Consell Insular de Menorca).

Cal destacar aquí, la tasca desenvolupada per la Fundació Territori i Paisatge de l'Obra Social de Caixa Catalunya, amb l'adquisició de 24 propietats amb finalitat de conservació, l'esta-

bliment de 63 convenis territorials i contractes de custòdia privats i l'adquisició de drets de tala en 25 boscos arreu de Catalunya entre el 1998 i el 2007, de manera que ha esdevingut el primer propietari privat en superfície de terreny rústic del país i la primera entitat de custòdia en nombre d'acords. Les finques en propietat, ho són sota el concepte de propietat social (Rafa, 2005), que emfatitza el paper singular que tenen en tant que propietat d'una caixa d'estalvis, amb la singularitat pública i privada que això comporta.

Respecte dels objectius de les iniciatives de custòdia, poden ser de tipologia diversa, malgrat que prenen una rellevància més gran les que pretenen conservar els valors forestals, els hàbitats d'espècies rares o amenaçades, les zones humides i els valors paisatgístics. Per assolir aquestes finalitats, les actuacions principals se centren en l'ús sostenible dels recursos, la conservació dels valors naturals i patrimonials, l'habilitació per a l'ús públic i la restauració de la finca.

Algunes dades més sobre l'evolució de la custòdia del territori

L'evolució de la custòdia del territori a Catalunya, i també a les Illes Balears, s'ha de considerar com a molt positiva amb vista de les tendències i de realitzacions que s'han aconseguit (taula 2 i taula 3). La constitució de la Xarxa de Custòdia del Territori com a entitat organitzada de segon nivell, amb un projecte concret, un equip tècnic i un pressupost, segurament és la realització principal del col·lectiu de la custòdia en aquests vuit anys, i una fita significativa en la història recent de les entitats de conservació del nostre país, en la qual s'han de basar molts altres assoliments.

Tanmateix, en aquests anys, també s'han fet evidents quins són els límits actuals del col·lectiu de la custòdia del territori i que cal abordar:

- La custòdia del territori té un impacte social molt petit, associat a una gran desconexió social. Probablement es tracta més de desconexió que de desinterès de les persones i de les institucions, si bé la xct, com a col·lectiu, no té cap línia d'acció significativa per pal·liar aquest dèficit.
- El missatge de la custòdia es queda sobretot a l'àmbit de les entitats i no arriba o no sorgeix de la propietat, que en definitiva és la que té l'espai físic on s'han de desenvolupar les actuacions. Hi ha una manca de connexió entre els dos col·lectius.
- Les entitats de custòdia tenen una capacitat d'acció limitada i sense una tendència a incrementar-se. Un 68% de les entitats de custòdia (47 en total) tenen dos o menys acords de custòdia vigents (Comerma, 2007).
- Existeixen nombroses entitats petites, o que no només es dediquen a la custòdia, que no segueixen el ritme de les entitats més grans o la col·laboració i la implicació que proposa la xct. Això sovint és paral·lel a la manca de capacitat de treball i de resposta.
- Hi ha quatre entitats que concentren el 71% dels acords de custòdia de Catalunya i de les Balears l'any 2007.
- Des de l'Administració ambiental (i altres), no s'entén què pretén la custòdia. Alguns la veuen com una ingerència a les seves competències i altres senzillament l'obvien. Per tant, no es concep com una oportunitat de crear sinergies en objectius comuns o coincidents de gestió per conservar i millorar espais forestals o agraris.

La custòdia marina, una proposta que ara comença

L'octubre del 2006 l'associació NEREO va promoure les primeres jornades de custòdia marina a Catalunya, i en va proposar un pla estratègic de custòdia (Asensio i altres, 2006). El juny del 2007 aquest pla es va debatre i aprovar com a base del grup de treball de custòdia marina de la xct, format per les entitats de custòdia marina principals de Catalunya. El grup de treball té com a objectiu desenvolupar aquest concepte a Catalunya i disposa d'un espai web propi, www.custodiamarinaxct.org.

La custòdia marina planteja adaptar el concepte de custòdia del territori a la mar, on el règim de propietat i d'ús és molt diferent del medi terrestre. Per fer-ho, parteix de la

Taula 2. Alguns indicadors del col·lectiu de la custòdia del territori (2000-2008)

	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008
Nombre d'entitats de custòdia	s. d.	s. d.	s. d.	34	s. d.	61	s. d.	69	s. d.
Nombre d'acords ¹	83	103	140	200	257	344	382	443	s. d.
Sup. acords (ha)	s. d.	s. d.	41.468	74.705	85.470	101.600	-	147.482	-
Activitats Setmana de la Custòdia ²	-	-	-	-	29	-	66	-	> 80
Participants reunions xct	57	75	-	151	-	124	-	125	-
Pressupost anual xct	-	-	-	156.054	186.476	244.233	301.635	347.755	440.939
Integrants equip xct	-	-	Voluntaris	5	5	6	7	7	7
Accions institucionals per incentius de custòdia	-	-	1	1	3	3	4	10	> 10

¹ Extret de Comerma (2007). No coincideix amb el total d'acords de l'inventari perquè només s'inclouen aquells en què es coneix l'any d'inici.

² N'han tingut lloc tres edicions, bianualment des del 2004.

Taula 3. Indicadors qualitatius de les fites de la custòdia del territori 2003-2008

- Constitució de la Comissió de Desenvolupament de la Custòdia del Territori amb el Govern de Catalunya.
- Agenda institucional per a la custòdia del territori plantejada davant la Generalitat de Catalunya: Govern i Parlament.¹
- Propostes referents a custòdia plantejades per la nova Llei de patrimoni natural i biodiversitat de Catalunya.
- Portal ciutadà per a la custòdia del territori (www.custodiateritori.org/portalcustodia/).
- Estratègia de reforçament i de capacitat de les entitats de custòdia del territori, en què actualment hi participen 28 entitats.
- Compromís del Departament de Medi Ambient i Habitatge de la Generalitat de Catalunya per donar suport a la promoció i a la consolidació de l'activitat en entitats de custòdia del territori.
- Aprovació del Govern d'Espanya de la Llei 42/2007, de patrimoni natural i biodiversitat, que incorpora la custòdia del territori com a mecanisme de conservació.
- Plataforma de Custòdia del Territori de la Fundació Biodiversitat.

¹ Consulteu la presentació digital presentada a la compareixença de la xct a la Comissió de Medi Ambient del Parlament de Catalunya: http://www.custodiateritori.org/uploads/docs/compareixenca%20parlament_070620.pdf.

mateixa definició de custòdia del territori i l'adapta al medi marí: «estratègia que intenta generar la responsabilitat dels organismes competencials i dels usuaris del medi marí en la seva conservació i el bon ús dels recursos naturals, culturals i paisatgístics» (Mas, 2008). Els mecanismes de custòdia marina se separen en: a) àrees de custòdia marina, més properes al concepte tradicional d'espai en custòdia i b) accions de custòdia marina, uns tipus d'acords de custòdia exclusius de la mar i orientats a generar la responsabilitat d'usuari i organismes competencials, sense gestió directa per part de les entitats de custòdia.

Aquest concepte tot just s'està començant a desenvolupar des de les entitats que formen part del grup de treball de custòdia marina de la xct, que actualment estan creant les primeres iniciatives i estan treballant amb les administracions, titulars principals del medi marí, perquè facin possible l'aplicació d'aquesta nova línia de custòdia. Al Congrés Mundial de la Conservació de Barcelona del 2008 es preveu un espai d'intercanvi d'experiències de custòdia marina d'arreu del món amb l'objectiu de fomentar el debat i ajudar a desenvolupar-la al nostre país.

Lliçons apreses, perspectives i reptes de futur: aportacions al context internacional de la custòdia del territori des de Catalunya

En aquest darrer apartat volem destacar alguns aspectes clau del procés de desenvolupament de la custòdia del territori a Catalunya, juntament amb alguns dels reptes que caldrà abordar en el futur. Més enllà dels lectors catalans, aquest apartat pot ser útil a les persones interessades a cercar paral·lelismes i idees per als processos de custòdia del territori i de conservació privada a altres indrets del món.

En un apartat de cloenda d'un article de revisió general com aquest no podem analitzar en detall els resultats i els reptes de futur de la custòdia del territori al nostre país, però sí que en podem apuntar els elements (taula 4). Tenint en compte el procés recorregut fins ara a la V Reunió de la xct, que va tenir lloc a Mercadal (Menorca) l'octubre del 2007, s'apuntaven les oportunitats i les expectatives principals de la custòdia a Catalunya que ara indiquem de manera actualitzada (taula 5).

Per assolir aquestes expectatives cal mantenir un ritme de treball planificat i amb un seguiment de les fites intermèdies. Algunes expectatives afecten de manera directa l'estratègia de les entitats. És clar, doncs, que es plantegen com a reflexió per a cada entitat, que no sigui traumàtica ni impliqui una ingerència exterior en les decisions de cadascuna d'elles.

Sense entrar-hi en detall podem apuntar les accions clau per als propers anys. És evident que els objectius més importants ara mateix són aconseguir un nombre suficient d'entitats de custòdia, capacitades i concentrades

Taula 4. Lliçons positives i negatives del procés de la custòdia del territori a Catalunya

Positives	Negatives
<ul style="list-style-type: none"> • Reflexió teòrica sòlida prèvia sobre el paper de la custòdia en la política territorial i de conservació. Debat amb agents pertinents (agraris, forestals, jurídics, parlamentaris, etcètera). • Participació àmplia en el procés, de manera que es facilita el consens i la base d'implicació futura de les persones i de les organitzacions. • La Declaració de Montesquieu i el noticiari electrònic Custòdia de 30 en 30, elements clau d'implicació inicial. • El treball en xarxa facilita la potenciació mútua de les entitats. Aglutina i economitza esforços i fomenta la participació. • Grups de treball, comissions i iniciatives temàtiques de participació. • Creixement i legitimitació sostinguts durant quatre anys. • Diversitat elevada entre els membres d'altres organitzacions amb relació a la xct. • Sistematització i aplicació objectiva de models estandaritzats de planificació, d'execució i de seguiment. • Capacitat per debatre i crear projectes clau per al reforçament i la millora (vegeu els exemples de l'apartat 3). • Existència de suports institucionals clau. 	<ul style="list-style-type: none"> • Excés d'expectatives en el concepte i en les entitats de custòdia. • Falta de professionalització i de capacitat de resposta. • Risc d'una xarxa excessivament potent en comparació de les entitats que en formen part. • Desconeixement social del concepte de custòdia: ciutadania i propietaris. • Risc d'impossibilitat de donar resposta a expectatives tan diverses al si de la xct. • Dificultat de garantir la coherència i la qualitat en un model de conservació basat en una xarxa molt àmplia i diversa. • Dificultat d'assegurar la formació i la capacitat d'un col·lectiu tan gran i amb tan poc temps. • Velocitat del procés elevada, assoliment de resultats i necessitat de consolidació a un ritme igual. • Manca d'entitats centrades en la custòdia del territori. Entitats petites i amb moltes línies d'activitat. • Dificultat de connectar amb precisió el procés social de la custòdia amb els resultats reals de conservació del patrimoni i de la biodiversitat.

Taula 5. Oportunitats i expectatives principals de la custòdia del territori a Catalunya els propers anys

- Accés a formes d'acord de custòdia del territori de seguretat jurídica i de durada en el temps elevades: necessitat de models i d'incentius.
- Concreció d'un escenari d'incentius fiscals per a propietaris, entitats i terceres persones participants en la custòdia del territori.
- Paper creixent dins de l'Administració pública, de l'estatal a la local, en la custòdia del territori (plataforma estatal, encaix de la custòdia amb les polítiques públiques de conservació a Catalunya, relació més gran amb l'Administració local).
- Participació de les entitats en la gestió d'espais inclosos a la Xarxa Natura 2000, espais agraris, espais litorals i de valor paisatgístic, sòl no urbanitzable de valor local.
- Increment del coneixement i el reconeixement social de les entitats, propietaris participants i les iniciatives de custòdia del territori.
- Oportunitats i autonomia de finançament més gran de les entitats de custòdia i la seva activitat, i reforçament del valor econòmic que tenen, més enllà de la conjuntura econòmica actual.
- Increment significatiu de la capacitat d'incidir de manera efectiva en la conservació de la natura, el paisatge i el patrimoni cultural derivat de les accions anteriors.

.....

La custòdia del territori

té un impacte social

molt petit, associat

a una gran

desconeixença social.

.....

en la seva feina, i uns instruments administratius i legislatius adequats per poder-la portar a terme. Per això caldrà continuar incint en el reforçament de les entitats de custòdia i en el treball amb les institucions públiques.

Paral·lelament al que acabem d'esmentar, és fonamental també augmentar la projecció i el valor social de la custòdia del territori i els objectius que planteja. Cal que la ciutadania conegui i reconegui la feina de les entitats de custòdia i dels propietaris rurals per conservar el patrimoni i la biodiversitat, que també s'han de valorar. És imprescindible un reconeixement social suficient (socis, donants, voluntaris, signants de suports, etcètera) perquè les institucions públiques portin a terme passos importants i fonamentals per promoure la custòdia i la conservació del territori.

I tot això és necessari en un lapse suficient per permetre que les entitats hi puguin donar resposta, acotat en el temps per evitar la desil·lusió dels agents participants, i ben planificat per sincronitzar en el temps la participació ciutadana, les accions institucionals i la feina d'entitats i de propietaris. Tot un repte, amb incerteses i passos desconeguts, que el col·lectiu de la custòdia del territori afronta amb il·lusió i treball. Esperem relatar-ne els resultats positius en futures edicions d'aquesta revista, moltes persones i organitzacions treballaran mentrestant perquè així sigui. ●

Referències

Atès el caràcter de revisió general sobre la custòdia del territori a Catalunya que té aquest article, bona part de les referències citades al text, i que es recullen a continuació, representen la bibliografia bàsica sobre custòdia del territori a Catalunya. Les persones interessades en aquestes publicacions en poden trobar la majoria al Centre de Documentació del Parc Natural de la Zona Volcànica de la Garrotxa, on hi ha el fons documental de custòdia del territori de la xct. Aquest centre ofereix servei de préstec interbibliotecari. <http://www.custodiaterritori.org/fons>.

ARQUIMBAU, R.; PIETX, J.; RAFA, M. *La custòdia del territori. Una guia per a la implantació a Catalunya*, Fundació Territori i Paisatge – Obra Social de Caixa Catalunya, 32 pàgines, 2001 (disponible a: www.custodiaterritori.org/docs/guiauiacustodia.pdf).

ASENSIO, N.; COLLADO, H.; CORTINA, A.; PIETX, J. *Opcions per a la custòdia del territori en finques privades. Guia pràctica per a la propietat*, Fundació Territori i Paisatge – Obra Social de Caixa Catalunya i Xarxa de Custòdia del Territori, 2a edició, 2005 (disponible a: www.custodiaterritori.org/docs/guiaopcions.pdf).

ASENSIO, N.; MAS, G.; VILAPLANA, M. «Pla estratègic de custòdia marina a Catalunya». Document fora de sèrie de la Xarxa de Custòdia del Territori (xct) i de l'Associació NEREO, 102 pàgines, inèdit, 2006.

ASENSIO, N.; COLLADO, H. «Protocol de seguiment i avaluació d'acords per a entitats de custòdia», Documents ocasionals de la Xarxa de Custòdia del Territori, 16, inèdit, 2007.

BASORA, X.; GORDI, J.; SABATÉ, X.; VICENTE, E. *Oportunitats per a la custòdia del territori als municipis. Guia pràctica per a ajuntaments i entitats locals*. Xarxa de Custòdia del Territori i Fundació Territori i Paisatge – Obra Social de Caixa Catalunya, 2005 (disponible a: <http://www.custodiaterritori.org/docs/XCTguiaOportunitats.pdf>).

BASORA, X.; SABATÉ, X. *Custodia del territorio en la práctica. Manual de introducción a una nueva estrategia participativa de conservación de la naturaleza y el paisaje*, Fundació Territori i Paisatge i Xarxa de Custòdia del Territori, 76 pàgines, 2006. (disponible a: http://www.custodiaterritori.org/docs/xct_castella_web.pdf).

BROWN, J.; MITCHELL, B. «Extending the reach of national parks and protected areas: local stewardship initiatives». A: NELSON, J. G.; SERAFIN, R. *National Parks and Protected Areas*. NATO ASI Series, volum G40:103-116, Springer-Verlag, Berlin-Heidelberg, 1997.

CHACÓN, C. (editor) *Voluntad de conservar: Experiencias seleccionadas de conservación por la sociedad civil en Iberoamérica*, The Nature Conservancy i Fundació Biodiversitat, 170 pàgines, 2008.

COLLADO, H. (editor). «Diagnosi d'experiències i proposta d'aspectes a tractar per l'estudi d'opcions jurídiques, fiscals i d'ajuts a la custòdia del territori». Documents ocasionals de la Xarxa de Custòdia del Territori, 3, inèdit, 117 pàgines, 2004.

COLLADO, H. «La custòdia del territori. Opcions de dret civil per a la conservació del nostre entorn», *La Notaria*, 35-36, volum 1. A: *Contratos de custodia del territorio*: 103-118, Col·legi de Notaris de Catalunya, 2006.

COLLADO, H. 2008. *La custodia del territorio: opciones de derecho civil para la conservación de la naturaleza*. Actes de les Jornades sobre a estructura agrària e o banco de terras de Galicia. Universitat de Santiago de Compostela, 14-17 de maig del 2007.

COMERMA, C. *Tercer inventari d'acords i entitats de custòdia del territori a Catalunya, les Illes Balears i Andorra. Informe final*. Informes de la Xarxa de Custòdia del Territori, 12, 2007 (disponible a: http://www.custodiaterritori.org/centre_recursos.php#informes).

HILTS, S.; REID, R. *Creative conservation. A handbook for Ontario land trusts*. Federation of Ontario Naturalists, Ontario (Canadà), 1993.

MAS, G. «Aplicación de la custodia del territorio al medio marino», ponència a les III Jornades Estatals de Custòdia del Territori, CEMACAM Borreguil, Fundació CAM, 9 pàgines, inèdit, 2008.

MIRABELL, A. «La custòdia del territori en finques privades: aspectes jurídics», *La Notaria*, 35-36, volum 1. A: *Contratos de custodia del territorio*, 77-92, Col·legi de Notaris de Catalunya, 2006.

MORENO, R.; PIETX, J. *Primer inventari d'acords i entitats de custòdia del territori a Catalunya, Illes Balears i Andorra. Informe final*. Informes de la Xarxa de Custòdia del Territori, 2, 2003.

NAVAS, S. «Recursos naturales, valores culturales y contrato de custodia del territorio». *La Notaria*, 35-36, volum 1. A: *Contratos de custodia del territorio*, 25-44, Col·legi de Notaris de Catalunya, 2006.

PIETX, J.; SÁNCHEZ, A.; ALONSO, G. i altres. *Estado de la conservación privada en Cataluña y España: la custodia del territorio*. A: CHACÓN, C., 84-104, 2008.

PIETX, J.; BASORA, X. (en premsa). «La custòdia del territori, un instrument de concertació per conservar el paisatge basat en la implicació de la societat civil». A: *Instrumentos de gestión i ordenación del paisaje a Catalunya i a Europa*, Observatori del Paisatge de Catalunya i Departament de Política Territorial i Obres Públiques, 2008.

MITCHELL, B. (editor). «Private Protected Areas», *Parks*, 15(2), Comissió Mundial d'Àrees Protegides, Unió Internacional de Conservació de la Natura, 87 pàgines, 2005 (disponible a: <http://www.iucn.org/themes/wcpa/pubs/parks.htm#parks152>).

PIETX, J.; MITCHELL, B. «La custòdia del territori. L'aplicació a Catalunya de les noves tècniques nord-americanes de protecció de la natura i el paisatge en propietats privades». *BUTLLETÍ INST. CAT. HIST. NAT.*, 66:141-150, 1998.

RAFA, M. «Protecting nature and landscape in southern Europe: a social approach», *Parks*, 15(2):61-66, Comissió Mundial d'Àrees Protegides, Unió Internacional de Conservació de la Natura, 2005 (disponible a: <http://www.iucn.org/themes/wcpa/pubs/parks.htm#parks152>).

SABATÉ, X. (coord.) *Confluència en la cura de l'aigua. Reflexions sobre l'encaix entre la custòdia del territori i la Directiva Marc de l'Aigua a Catalunya*, Agència Catalana de l'Aigua i Xarxa de Custòdia del Territori, 60 pàgines, 2008.

STOLTON, S.; DUDLEY, N. *Company reserves. Integrating biological reserves owned and managed by commercial companies into the global protected areas network – a review of options*, Informe del WWF, 41 pàgines, 2007 (disponible a: <http://www.equilibriumconsultants.com/upload/document/Companyreserves-reportbyEquilibriumforWWF.pdf>).

SURINYAC, L.; MORENO, R. *Segon inventari d'acords i entitats de custòdia del territori a Catalunya, Illes Balears i Andorra. Informe final*, Informes de la Xarxa de Custòdia del Territori, 5, inèdit, 37 pàgines, 2005.

XCT. «El Pla director 2007-2011 de la xct». Documents ocasionals de la Xarxa de Custòdia del Territori, 12, 92 pàgines, 2006. (disponible a: <http://www.custodiaterritori.org/docs/DO%20XCT%2012%2011%20PD%20XCT.pdf>).

XCT. *Memòria 2007 d'activitats i resultats*, Xarxa de Custòdia del Territori, 67 pàgines, 2008 (disponible a: http://www.custodiaterritori.org/centre_recursos.php#memories).